

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

TITU MAIORESCU RE-READ FROM THE PRESENT

Marian Victor Buciu

Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: Anticipator of certain meanings (advertising, dissent, (auto)review, the rules of poetry, critical history), Titu Maiorescu is still present because the truth always affirms its actuality. Scholar with creative understanding, strongly positioned on segments of historical past, both anchored now, he turns his mind to what might be coming or believe that will come. He does so in the circumspect spirit of truth, even when he apparently fantasizes.

Keywords: poetic rules, critical history, (auto)review, advertising, dissent.

Anticipatorul

Recitindu-l pe Titu Maiorescu, acum, îi caut cu tot dinadinsul, dar și cu atenție ori măsură, cu grijă, dar și cu îngrijorare, pentru adecvarea la adevărul textului, gândul de peste timpul formulării lui. Mă refer la acel gând care are nu doar prezent, dar și viitor, dar rămâne de constatat cât de real și cât de aparent.

Titu Maiorescu este actual și pentru că adevărul își afirmă actualitatea perenă. E curios cât era el de interesat de domeniul zis, azi, promoțional, acela publicitar, în care înotăm cu toții, uimiți și seduși, adică înșelați. Cum el își făcuse o credință deplină din afirmarea adevărului total – și în totul –, în spațiul public, pune degetul lung și înțepător pe o rană vinovată ce pare, mai ales acum, de neînchis, dezvelind energic „lucrul cel mai grav ce se poate întâmpla în publicitate, de răspândirea neadevărului cu bună-știință că este neadevăr” (*Răspunsurile „Revistei contemporane”, 1873*). Iar dacă prin publicitate înțelegem și propagandă, ideologie, nu afectăm cu nimic adevărul formulat. Nimic nou, iată, după aproape un veac și jumătate, sub soarele artificial al publicității. N-am fi crezut ca un român, fie el Maiorescu, să ajungă atât de premonitoriu. Pentru Maiorescu, adevărul există, există în orice vreme.

Gândirea lui T. Maiorescu atinge până în adânc nu doar mobilul, dar chiar fenomenul însuși, al abaterii de pe calea greșită. Ei bine, ni se explică mecanica *disidenței*, nu doar politice, dar de orice fel, în cunoaștere și practică istorică generală. Gândirea rămâne și de data aceasta centrată pe adevăr. Iată cum pledează el pentru *vivere* și *philosofari* devansate de *errare*. Așadar, nu cronologic, dar logic, istoric: *primum errare, deinde vivere et filosofari*. „De aceea, adevărații luptători pentru progres sunt cei ce-au împărtășit ei înșiși mai nainte (*sic*) vechea eroare și au găsit în chiar dezvoltarea lor internă argumentele pentru noul adevăr.” (*Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare, 1883*). Pentru ridicarea în adevăr este nevoie de conștiința, tot mai puternică, a căderii în eroare.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

Vorbim de *revizuire* și *autorevizuire*, evident critice, de la E. Lovinescu citire. Dar se cade s-o facem chiar de la el, de la T. Maiorescu. Fără o bază noțională, și el o aplică, atunci când își corectează în 1881, în *Neologismele*, poziția anterioară cu șapte ani, din 1874. Atunci, se judecă pe sine criticul, „încercasem cea dintâi formulare a unor reguli (*sic*) pentru primirea și respingerea lor, dar o încercasem numai în trecut și cu acel ton agresiv și oarecum fragmentar ce eram pe atunci încă siliți să-l avem contra numeroșilor noștri adversari”.

Ce-i drept, își găsește și o scuză, considerată desigur deloc slabă, dimpotrivă, tare: contextul care, iată, impune textul. Dar îl poate și depune sau repropune. Critica polemică – iar polemica bate, în critică, precum inima în animalul viu – se exercită pe mereu alte câmpuri, cu alți adversari și alte arme. Progresul admite disidența și autorevizuirea, eroarea motivată în esență numai de adevăr.

Revizuirea ca autorevizuire, nu doar de la Lovinescu, dar chiar de la Maiorescu citire? Cu onestitate, el o recunoaște, noțional, mai înainte, la un contemporan al său: B. Șt. Delavrancea. Dar asta ar fi prea mult, azi. Cineva ar spune: dar ce contează noțiunea mai mult decât efectul său într-o operă sau chiar autoritatea celui care o impune, fie și fără a-și autodenunța împrumutul? Și totuși, Maiorescu, un obsedat de adevăr public (efectul asupra adevărului privat nu ne interesează aici, dar intuiesc că are însemnătatea lui), se deconspiră spontan, la început de secol 20: „Dacă este să supunem astăzi acea judecată asupra d-lor G. Brătianu, N. Blaramberg și N. Ionescu unei *revizuri* (vorba d-lui Delavrancea)... (s. m.)” (*Oratori, retori și limbuși*, 1902). Vorba, adică scrisa, vine, deci, de la Delavrancea. Să n-o luăm în sens arbitrar, neserios: vorba vine...

Despre stilul lui M. Sadoveanu, în 1906, unul care nu este constant – cum constată – îngrijit, notează că rămâne de „îndreptat îndată ce d. Sadoveanu își va îngădui mai mult răgaz pentru revizuirea celor scrise”. Criticul face un apel, în conformitate cu limitele lecturii, la prozator. Nu va comite eroarea lui Mihail Dragomirescu, aceea de abuz critic, de intruziune cenzorială în opera literară, care poartă răspunderea semnatarului. Criticul semnaleză, el recomandă, nu comandă și, cu atât mai puțin, execută. (Auto)cenzura este un drept și o obligație pur personale, ca să nu se depășească limitele creației și ale criticii.

Un caz „extrem”, de data aceasta deopotrivă de revizuire și de autorevizuire (aceasta stimulată direct de critic), întâlnim la T. Maiorescu destul de târziu, în 1895.

Citindu-i poeziile lui Ioan Popovici-Bănățeanul (mort la nici 25 de ani), înainte de publicare, el se comportă în anticipație ca urmașul său M. Dragomirescu, însă, fapt fundamental, nu cu opera, dar cu manuscrisul, în față. Pe de o parte. Iar, pe de altă parte, nu procedează unilateral, ca un cenzor brutal. Dimpotrivă, s-ar spune că dintr-o delicatețe pedagogică, critică, estetică. Aspru este poate doar întrucât n-a dat uitării înțelegerea, totuși, dictată de critic supusului său aflat la debutul poetic. Criteriul actului a fost însă negociat și stabilit într-un fel contractual: „am convenit să fie aruncate în foc” poeziile „fără valoare”, „imitații după Eminescu” (*Ioan Popovici-Bănățeanul*, 1895). Va fi procedat astfel Maiorescu și pentru apărarea poeziei lui Eminescu? Posibil. Dincolo de orice, se poate constata aici o simplă critică ori creație cenaclieră, fie și numai în doi.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

Nicolae Manolescu și-a publicat în 2008 *Istoria critică a literaturii române*, cu recunoașterea viziunii sau a metodei prefigurată, nu și configurată, de G. Călinescu. Vreau să spun că prefigurarea îi era anterioară lui Călinescu? Desigur. Dar în cel fel, înainte de a ne întreba cu ce rezultate. Să fie o aflare în treabă, ceva ce trebuie dat în lături, în faptul că tot T. Maiorescu, și încă nu el primul, scrie pe limba noastră sintagma *istoria critică*? Fapt știut, oare, de toată suflarea literelor române? Nu-i cazul să fac din asta mai mult caz decât se cuvine. Dar un mic necaz există: e totuși o formulă importantă. De readus la surse. De amintit că ea datează la Maiorescu din 1868, când o preia într-un citat dintr-o revistă ardeleană: „*Transilvania*, într-un prea faimos discurs asupra literaturii (*sic*) române și lipsa unei istorii critice a literaturii (*sic*) române, zice într-altele... (s. T. M.)” (*Limba română în jurnalele din Austria*, 1868). Un an mai târziu, în *Observări polemice*, el repetă că în revista *Transilvania* cineva scrie că „avem literatură în calitatea și cantitatea dorită și că acum ne lipsește numai un *Plutarh* și o *Istorie critică a literaturii naționale*”. Nu *Plutarh*, un istoric, am spune azi, generalist, s-ar potrivi drept istoric (specializat) al unei literaturi, desigur, dar orice istorie implică istorisirea. Iar istoria literaturii nu poate fi decât critică. Nu există aici nicidecum o revelație, dar o sănătoasă banalitate. Nu și în sensul că istoricul critic al unei literaturi dă seama și de critica relevantă despre acea literatură. Nu era cazul, în acel context. Noima unor formule se schimbă printr-un alt raport contextual, ce-i drept, iată un fapt semnificativ. Ceea ce cândva vorbea de la sine, ca despre nimic, a ajuns să spună în sine altceva, chiar (mult) mai mult.

Iată, în sensul celor arătate, tocmai un exemplu de raportare istorică la trecutul recent. Pentru a deplânge faptul că internetul cel fără cenzură și unele publicații s-au încărcat cu „pamfletari (dar polemiști?, n. m.) de doi bani”, în genere mistificatori, apoi pentru a informa că în comunism „erau interzise replicile care nu conveneau cenzurii”, dar „cel care deschidea discuția era rareori împiedicat”, Nicolae Manolescu apare cu scurtul articol *Polemică și pamflet*, în *România literară*, nr. 46, 2015. Epocă fără normalitate în dialog, în critică, în polemică, cea comunistă, denunțată, mai abtirit decât enunțată, de critic, mai poate ea să fie luată-n seamă pe criteriul maiorescian al adevărului? Să (nu) fie lăsată în plata istoriei, a viitorului, așa cum este probată de critic? Nu cumva el, deopotrivă judecător și mai ales avocat, îi sare voit în sprijin, dar nevoit și cu mai mare putere în spate, atât de apăsător? Și drept, dar la modul involuntar, susținându-i scufundarea.

Viitorul – literar sau general

Erudit cu înțelegere creatoare, poziționat puternic pe segmentele de trecut istoric, deopotrivă ancorat în prezent, Titu Maiorescu își îndreaptă mintea spre ceea ce ar putea să vină sau crede că va veni. Procedează tot în spiritul circumspect al adevărului, chiar atunci când aparent fantasmază. El se întreabă dacă va exista un viitor cultural românesc sau, de fapt, în România, la începutul studiului său din 1872, *Direcția nouă în poezia și proza română*. Iar spre sfârșitul părții despre poezie reflectează peste momentul parcurs „dacă va izbuti vreodată” publicul să devină critic cu vechiul curs și discurs încă dominante.

T. Maiorescu pare deopotrivă a himeriza, dar în limite raționale, verosimile. De exemplu, în *Contra școalei Barnuțiu* (1868), el imaginează, într-un fel demonstrativ și prin logica reducerii la absurd, un Alger care, pe la anul 3000, printr-un profesor universitar de drept,

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

impune dreptul francez de la 1868, după ce, între timp, Franței i s-ar fi impus un drept străin stăpânitor. Și întreabă, formal, care este dreptul francez îndreptățit de a fi urmat? Pentru a constata, în mod repetat, că și dreptul se schimbă. De altfel, ca și poporul, se-nțelege, cu specificul său. În același studiu acerb polemic, până la urmă, Maiorescu se plasează în direcția unui „viitor” evident civilizată și nu barbar, ambele fiind, cum ar fi de știut, posibile. O clară voință, mult mai mult realistă decât idealistă, în cazul lui Maiorescu, calcă pe calea civilizată și o înlătură pe cea barbară.

El scrie deopotrivă despre, dar și pentru prezent și viitor, viitorul fiind tocmai o împlinire a prezentului, o confirmare, în cazul cel bun, o infirmare, în cazul cel rău. Evident, pe acesta, el îl înlătură. La scrisul păstrat în viitor face referință în *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare* (1883). Peste timp există, însă, adevărul, marota direcțională a lui Maiorescu, cel care știe și de aceea îi este ușor să previzioneze cum „pășește adevărul spre viitorul său nemărginit” (*id.*).

O largă cuprindere în timp, deopotrivă retrospectivă și proiecție, există în articolul *Din experiență* (1888), care ia în căutare și „ținta oricărei psihologii viitoare”. Pe o durată de 4000 de ani din trecut și alți 4000 de ani în viitor, autorul constată că nu s-a petrecut nicio schimbare a „creierilor omenești”. Baza conservatorismului său este întărită de fixarea superior organică a omului în timp. Dar anatomia nu determină mecanicist cunoașterea, epistemologia. Altfel spus, nu exclude progresul. Sensul conservator profund este unul revelator, de bună seamă și înnoitor, în înțelesul cel mai cuprinzător. T. Maiorescu atinge un sesizant ton dramatic. Pare uimitor să-l descoperim aici în postura unui personaj din Cehov, pronunțând, mai puțin rațional și sigur decât sentimental și tatonant: „poate că va veni și epoca mai fericită când vom ști cum este această lume și cum trebuie explicată în adâncă ei esență și rădăcină”.

T. Maiorescu este pe deplin conștient de fluctuația, deopotrivă individuală și publică, în raport cu realitatea și cunoașterea ei. Exemplul concret pe care îl aduce în față este literar, poetic. Pare surprinzător, din nou, la susținătorul creației artistice, literare, pe baze – teoretic – estetice ferme (dar nu și fluctuante, marcate ulterior de E. Lovinescu, prin „mutația valorilor estetice”), să fie evidențiată categoria *interesantului*, drept cu adevărat determinantă. El știe că „ceea ce, pe acest tărâm (poetic, n. m.), este *interesant* (s. m.) astăzi, nu a fost interesant ieri și nu mai interesează mâine” (*O cercetare critică...*, 1867). Nu avem certitudinea că ar da în acest fel girul unei linii de gândire în marginea perisabilității esteticului, dus până la eliminarea sa (din artă!), în linia Zarifopol-Negrîci. Mai sigur pare (!) că referința este la un estetic fluctuant în sine, pe de o parte, ori prin receptare personală sau metodică, pe de altă parte. Numai dacă luăm în seamă superlativizarea estetică a unor poeți și prozatori, exaltați de *criticul estetic* Maiorescu, dar înlăturați în viitorul cel mai apropiat din canonul pe care el însuși îl crease în linii esențiale, categoria *interesantului* poate căpăta și prin el prevalență asupra celei a esteticului. Dar *interesantul* atestă și susține nesiguranța dusă până la anarhie, el nu are reguli și nici limite, întreține dezordinea așa-zis vie. Esteticul, în limite inapte de alterare, tot el, are darul de a adânci, înnoi și, la modul major, interesa.

Cum se scrie poezia

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

Chiar și Titu Maiorescu se abține cu greu, doar până la o limită, să nu mute postura criticului, a esteticianului critic, în postura creatorului literar de lumi, să le spunem, textuale. E o alunecare posibil involuntară, retoric persuasivă, profund comunicantă sau scriptural comunională, pentru a marca un tip de solidaritate a criticului cu scriitorul de ficțiune. Aici, cu precizie, de poet e vorba. Iată transvazarea criticului Maiorescu în poetul generic, în gândirea sa (irepresibil cuvântătoare, dicțională și direcțională), desigur poetică, determinantă formal, primordial prozodic, potrivit „regulatorului” estetic în poetica poeziei: „Numai când abundența (*sic*) noilor gândiri îți crește astfel în conștiință încât sparge forma prea strâmtă a unei strofe, numai atunci vei adăuga un nou șir de cuvinte și-l vei continua până când te agită acest impuls irezistibil.” (*O cercetare critică...*, 1867).

Cuvântul viu există în comunicarea care îl însuflețește, într-o plasă sau plasmă verbală alcătuiind idiomul personal sau comunitar. Cuvântul este apt de reflectare și reflecție în sine și dincolo de sine, în raporturile mutuale ale sintaxării sale regeneratoare semantic și ordonatoare de limbaj. În termenii lui Maiorescu, „în realitatea vieții (*sic*) sufletești cuvântul este un complex de înțelesuri și de simțiri care nu există niciodată singuratece, ci sunt totdeauna legate cu înțelesurile și simțirile din alte cuvinte și alcătuiesc astfel între ele țesătura cea trainică a personalității unui individ, ca și a unui popor” (*Neologisme*, 1981).

Stilul deviant, în limbajul gazetăresc, este desigur combătut. Criticul exprimă „părerea de rău la aflarea unor asemenea abateri stilistice” în gazetele din Austro-Ungaria, îndepărtate de limba poporului și a societății românești. Potențialul involuntar poetic al abaterilor stilistice nu este întrevăzut, pentru că fixarea în adecvarea și tipul de text aferent acesteia i-o interzic. Azi putem spune că Maiorescu ratează șansa de a întrevădea transformările majore ulterioare ale limbajului poetic.

Cam la fel se poate spune de apropierea sa nefinalizată de o conștiință a stilisticii inefabilului sau inexprimabilului, atunci când constată că extremele trăirilor afective ard, dacă pot să spun astfel, limbajul scos „ca un rest inexprimabil al adâncului inimei (*sic*) omenești” (*O cercetare critică...*, 1867).

Limba, în esență, este pentru Maiorescu „un product necesar și instinctiv al națiunii” (*Limba română în jurnalele din Austria*, 1868). Limba poetică, aproximată, indicată apofatic, există și pentru Maiorescu, dar în registru superior, epurat lexical și, în limitele gândirii, rațional. Dovadă că refuză limita din registrul așa zis inferior și se miră „cât de părăsit de toți dumnezeii trebuie să fie cineva pentru a crede că asemenea țâstiitură este limbă poetică!” (*Direcția nouă*, 1872). Nu intuiește funcția de împrăștiere sau regenerare a *tabu*-ului. Expresionismul are de așteptat în Germania încă aproape patru decenii, totuși îl sugerează, ca și în alte rânduri, tot la modul involuntar, atunci când în prefața acestui studiu așteaptă ca din blocul de marmură (referentul, așadar) să se nască în chip figurativ clasic Minerva și nu cine știe ce arătare desigur caricaturală.

Despre „regulele” poeziei

Înainte de G. Călinescu, ba chiar, nu o dată, în serviciul repetat al acestuia, cum arăt deîndată, T. Maiorescu (re)dă reguli de poezie. G. Călinescu este doar mai prudent și le

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

numește *pseudo-precepte* sau chiar *trucuri*, posterioare și nu anterioare scrierii poeziei; deductibile, la rigoare abductibile, nicidecum inductibile; clarificatoare pentru lectura critică, nu pentru scrierea poeziei. Maiorescu este mai normativ, la modul general, nu și riguros particular, cu aceste, de el numite, „regule” (*sic*) ale poeziei. Poeții, observă el, încalcă „elementare regule a (*sic*) conceperii întrebuițând comparații false sau pline de confuzie” (*O cercetare critică...*, 1867).

Iată o regulă antitransgresivă, în accepția că cenzura participă mai ușor și cu folos la actul de a scrie decât interferența, fie și abstract-axiomatică, în scrisul direct al poeților. Știm ce nu poate (fi) poezia, *a posteriori*, nu știm ce poate (fi) ea, *a priori*. Grija esențială vizează semantica (gândirea, ideea) poeziei, eliminarea previzibilității. „Prin urmare, regula ce o scoatem pentru poezie din această considerare a afectelor se poate exprima în mod negativ: poezia să nu se întoarcă în jurul aceleiași idei, să nu se repete, să nu aibă cuvinte multe pentru gândiri puține.”

Tocmai pe Maiorescu îl va relua Călinescu (în *Curs de poezie*, 1938), dacă cel dintâi va certifica anume că „regulele estetice au mai multă valoare negativă: nu pot crea binele, dar indică răul și contribuiesc la evitarea lui”. G. Călinescu definește poezia apofatic, prin ce nu este ea: „nu e o stare universală, ci un aspect sufletesc particular câtorva indivizi”. Indefinibilă, poezia poate fi doar descrisă. Nu știm ce, dar știm cum este poezia. Cum este poezia, G. Călinescu ne spune în câteva pseudo-precepte de natură teoretică și nu pragmatică, întrucât ele „nu trebuie urmate, ci numai meditate”.

Tot sugestiile lui Maiorescu îi dictează într-un fel lui Călinescu „trucurile” poetice (în *Universul poeziei*, 1947) despre jocul cu raporturile proporționale dintre real și limbaj: magnificarea și solemnizarea insignifianței, hipertrofierea și hipotrofierea materiilor. Regularizează Maiorescu: „numai acolo unde anume prin micimea obiectului se produce impresiunea cea mai marcantă, numai acolo diminutivul poate avea locul său special”.

Apoi: „O altă regulă negativă ce se poate învăța din același punct de asemănare între poezie și pasiune este ca poetul să nu-și înjosească obiectul. Dispoziția poetică se înalță peste sfera de toate zilele...”. Cu precizarea că „pasiunea este o stare anormală a sufletului”.

Nu este desigur o regulă semnată exclusiv de Maiorescu aceasta: „O altă eroare în contra regulii noastre este lipsa gradațiunii în culminare.”

Când, în *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), constată că „germanizarea limbei (*sic*) noastre din partea compatrioților (*sic!*) de peste Carpați nu este o excepție, ci este regulă...”, Maiorescu uită norma populară, s-ar zice că și populistă, a uzului etnico-lingvistic, de care gramaticienii iau numai act.

Poezia a luat, chiar și la noi, grație unui sincronism înțeles și practicat târâș-grăpiș, calea uluitoare apropiată de discursul parlamentar românesc din vremea sa, criticat în *Oratori, retori și limbuși* (1902). Peste șapte ani începea avangarda, cu eliberarea dusă până la anarhie a cuvintelor. Inconștient, Maiorescu o asistă dinainte, unde nimeni nu s-ar fi gândit: în parlament. „Despre ce vorbea? Asta era indiferent, numai vorbă să fi fost și să se fi putut deștepta luarea-aminte a auditoriului prin vibrarea sonoră (...) discursul de mai sus n-are a face cu ceva real...”.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

„Cuvintele (...) trebuie să fi produs în auditor un fel de încântare muzicală, fără nicio privire la înțeles.”

E drept că Maiorescu însuși este insuficient sincronizat. De pildă, cu simbolismul (ivrit programatic din 1886), s-ar spune că aceasta fiind latura sa anticipatoare a lui N. Iorga, criticul și istoricul literar. Poezia lui O. Goga, în care G. Călinescu va citi, în felul său trans-conceptual și un anume simbolism, Maiorescu o dezvăluie în 1906 tocmai în chip opus: „ferindu-se de parada cu un exotism neadaptabil”. Naționalism da, cosmopolitism ba: păstrează poziția din 1873, afirmată în *Răspunsurile „Revistei contimporane”*. În revista *Convorbiri literare*, „nicio singură propoziție scrisă sau pronunțată de subscrisul îndeosebi nu susține cosmopolitismul; atât subscrisul cât și ceilalți membri ai <Junimii> din Iași sunt partizani ai ideii naționalității și s-au pronunțat totdeauna în acest înțeles”. Expresia naționalismului, ca și a unui populism adevărat, este răspândită în scrisul său.